

13. Шевченко К.И. Проблемы регулирования онлайн-платформ в контексте защиты авторских прав // Современные аспекты цифрового права. – Астана: MNU, 2023. – С. 58-70.

Али М. Ж.

*академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультетінің
3курс студенті Қарағанды, Қазақстан*

*(Ғылыми жетекші: Асетова Гулнур Бакытовна, академик Е.А.Бөкетов атындағы
Қарағанды университеті, азаматтық және еңбек құқығы кафедрасының аға оқытушысы,
з.ғ.м.)*

АЗАМАТТЫҚ ІСТІ ҚАРАУҒА БАЙЛАНЫСТЫ СОТ ШЫҒЫНДАРЫН ӨТЕУДІҢ ЖЕКЕЛЕГЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Құқықтық мемлекеттің жалпы белгілеріне сүйене отырып, олардың арасында сот төрелігінің тәуелсіздігі ғана емес, сонымен бірге азаматтық істер бойынша сот шығыстары мәселелерінде сот билігін модернизациялау және реттеу қажеттілігі сияқты маңызды аспект маңызды орын алады. Азаматтық іс жүргізу аясындағы сот шығыстары өтемдік және профилактикалық сипатқа ие болып, сотқа негізсіз шағымдануды болдырмау мен сот жүйесін қаржылық тұрғыдан қолдауды көздейді.

Сот шығыстарын бөлу мәселесі азаматтық процестегі ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады, өйткені оны судья (сот) әрбір азаматтық іс бойынша азаматтық сот ісін жүргізудің әрбір кезеңінде (азаматтық іс қозғау, қарау барысында және дауды мәні бойынша шешу кезінде) шешеді. Бұл ретте, негізгі талап қою талаптарын қараудан айырмашылығы, онда сот тараптардың бәсекелестік қағидасын іске асыруына жәрдемдесе отырып, процеске басшылықты жүзеге асырады және төреші ретінде әрекет етеді, азаматтық іс жүргізу заңнамасының нормаларын қолданудан туындайтын сот шығыстарын бөлу мәселелерін сот тараптардың қандай да бір өтінішінсіз және олардың ұстанымына қарамастан жиі шешеді. [1]

Азаматтық істер бойынша сот шығыстары 31 қазан 2015 жылғы Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексімен (ҚР АПК), 25 желтоқсан 2017 жылғы Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Кодексімен (Салық кодексі), 26 шілде 2016 жылғы Қазақстан Республикасы «Төлемдер және төлем жүйелері туралы» Заңының нормаларымен, 25 желтоқсан 2006 жылғы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Қазақстан Республикасы соттарының азаматтық істер бойынша сот шығыстары туралы заңнаманы қолдануы туралы», 11 шілде 2003 жылғы «Сот шешімі туралы», 7 шілде 2016 жылғы «Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулыларымен, сондай-ақ өзге де нормативтік құқықтық актілерімен реттелген.

Сотқа жүгінген кезде процеске қатысушылар сот талқылауына байланысты шығыстарды, атап айтқанда, мемлекеттік баждарды төлеуді, өкілдің қызметтерін төлеуге, сараптама жүргізуге және басқа да сот шығындарын көтереді.

Тұтастай алғанда, сот шығындарын іске қатысушы тұлғалар төлейтін немесе соттағы азаматтық іс бойынша іс жүргізуге байланысты республикалық бюджеттің шотына жатқызылатын ақшалай сома ретінде анықтауға болады.

ҚР АПК-ның 102-бабына сот шығыстары іс бойынша іс жүргізуге байланысты мемлекеттік баж бен шығындардан тұрады [2].

Іс жүргізу барысында пайда болатын шығындарға мыналар кіреді: куәларға, сарапшыларға және мамандарға төленетін қаржы; тиісті тексерулерді жүргізуге кеткен шығындар; заттай дәлелдемелерді сақтау шығыстары; жауапкерді және/немесе баланы іздеуге байланысты шығындар; іс бойынша жарияланымдар мен хабарландыруларға жұмсалған шығыстар; тараптар мен іске қатысатын өзге тұлғаларға хабарлау және оларды сотқа шақыру шығындары; тараптар мен үшінші тұлғалардың жол жүру және тұрғын үй-

жайларды жалдау бойынша шығындары, олар сотқа қатысу үшін жұмсаған қаражаттары; өкілдің қызметіне ақы төлеу шығындары және соттың өтелетін деп таныған басқа да шығыстар, оның ішінде тараптардың кейіннен сотқа жүгінгенде дауды міндетті түрде сотқа дейін реттеу рәсімдеріне жұмсалған шығындар да кіреді.

Тәжірибеде сот шығындарына көбінесе сарапшылар мен мамандарға төленетін сомалар, сотқа қатысу үшін жол жүру және тұрғын үй-жайларды жалдау шығындары, өкілдің қызметіне ақы төлеу шығыстары, пошта шығыстары және сот өтелуге тиіс деп таныған басқа да шығыстар жатады. Бұл шығыстарды өндіріп алу кезінде Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің (АПК) нормалары қолданылады.

Азаматтық істер бойынша сот төрелігін жүзеге асыру кезінде соттар азаматтық процестік кодексінің нормаларына сәйкес сот шығындарына байланысты мәселелерді шешеді.

Іс жүзінде тараптар сотқа талап арызды беру кезінде мемлекеттік бажды төлеуге және өкілдердің қызметтеріне ақы төлеуге кеткен сот шығындарын өтеу туралы арыздармен негізінен сотқа жүгінеді.

Өкілдердің көмегіне ақы төлеу шығындарын растау ретінде соттар заң қызметтерін көрсетуге арналған шарттарды және банктер берген чектер мен төлем түбіртектерін қабылдайды.

Бұл ретте процеске қатысатын өкілдің көмегіне ақы төлеу бойынша шығындар әрқашан толық көлемде өтелмейтінін ескеру қажет.

Осылайша, «Қазақстан Республикасы соттарының азаматтық істер бойынша сот шығындары туралы заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 25 желтоқсандағы № 9 нормативтік қаулысының 14-тармағында көрсетілген процеске қатысатын өкілдің көмегі үшін шығыстардың құжатталған мөлшері тым жоғары болған жағдайда (төлем тапсырмасы немесе түбіртек бойынша) сот адалдық, әділдік және парасаттылық критерийлерін басшылыққа алуға тиіс.[3]

Жоғарыда айтылған нормативтік қаулының алдыңғы редакциясында азаматтық істі қарауға байланысты сот шығындарын өтеуде белгілі бір мәселелер болған.

Бірінші мәселе – бірінші сатыдағы сотқа талап арыз немесе өтініш беру кезінде мемлекеттік бажды төлеу. Практикада талапкердің немесе өтініш берушінің өкілдері мемлекеттік бажды төлеген жағдайлар жиі кездеседі. Әдетте, түбіртекте төлемді жасаушы ретінде сотқа жүгінген тұлға, яғни талапкер немесе өтініш беруші көрсетілмейді.

Нормативтік қаулыдағы соңғы түзетулерге сәйкес, талапкердің өкілі мемлекеттік бажды нақты төлеуші туралы мәліметтерді, оның деректемелерін көрсетуге міндетті, әйтпесе талап немесе өтініш кері қайтарылып жіберіледі.

Екінші мәселе – мүліктік даулар бойынша өкілдің қызметтеріне ақы төлеу жөніндегі шығыстарды өтеуге байланысты нормаларды қолдану.

Қазақстан Республикасының АПК-ның 113-бабының 1-тармағына сәйкес, сот пайдасына шешім шығарылған тараптың өтінішхаты бойынша процеске қатысқан және осы тараппен еңбек қатынастарында тұрмаған өкілдің (бірнеше өкілдің) көмегіне ақы төлеу бойынша шығыстарын тараптың іс жүзінде жұмсаған шығыстары мөлшерінде басқа тараптан алып береді. Мүліктік талаптар бойынша осы шығыстардың жалпы сомасы талап қоюдың қанағаттандырылған бөлігінің он пайызынан аспауға тиіс. Мүліктік емес сипаттағы талаптар бойынша шығыстар сомасы ақылға қонымды шектерде өндіріліп алынады, бірақ ол үш жүз айлық есептік көрсеткіштен аспауға тиіс. [2]

Заңнама нормаларын олардың ауызша айтылуының сөзбе-сөз мағынасына сәйкес түсіндірген жөн, осыны негізге ала отырып, Қазақстан Республикасы АПК-ның 113-бабының 1-тармағына сәйкес сот өз пайдасына шешім қабылданған тарапқа, екінші жағынан, өкілдің көмегіне ақы төлеу жөніндегі шығыстарды осы тарап нақты шеккен, бірақ мүліктік талап-арыздар бойынша қанағаттандырылған бөлігінің он пайызынан аспайтын мөлшерде тағайындауға міндетті.

Осылайша, азаматтық процестік заңнамасының нормаларын ескере отырып, адвокаттар, заң фирмалары жеке практикада мүліктік даулар бойынша заңгерлік қызмет көрсете отырып, талап арыз сомасының 10 пайызы шегінде төлемді жиі белгілейді.

Өз кезегінде адвокатпен заң қызметін көрсету туралы шарт жасасқан тарап мұндай шығыстарды өтеуге құқылы. Алайда, іс жүзінде соттар өкілдің көмегіне ақы төлеуге жұмсалатын шығыстарды өтеу сомасын жиі азайтады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 25 желтоқсандағы «Қазақстан Республикасы соттарының азаматтық істер бойынша сот шығындары туралы» бұрын қолданыста болған редакциясының 14-тармағына сәйкес тармағына сәйкес, процеске қатысқан өкілдің көмегіне ақы төлеу бойынша шығыстарды өтеу АПК-ның 110, 111-баптарының талаптарына сәйкес жүргізіледі. [3]

Қазіргі уақытта Нормативтік қаулының 14-тармағында көрсетілген ережелер бойынша: процеске қатысқан өкілдің (немесе бірнеше өкілдің) көмегіне ақы төлеу шығыстарын өтеу ҚР Азаматтық процестік кодексінің 109 және 113-баптарына сәйкес жүзеге асырылады. Егер процеске қатысқан өкілдің көмегіне ақы төлеу шығындары құжаттармен (төлем тапсырмасы немесе түбіртек) дәлелденсе, мүліктік емес талаптар бойынша сот Азаматтық кодекстің 8-бабының 4-тармағында және Азаматтық процестік кодексінің 6-бабының 5-бөлігінде белгіленген адалдық, әділдік және негізділік қағидаттарын ескеруі керек.

Аталған өзгерістер ҚР Жоғарғы Сотының 22.12.2017 № 14 нормативтік қаулысымен енгізілді.

Осылайша, нормативтік қаулыға өзгерістер енгізілгенге дейін, егер мұндай шығыстар тым үлкен болса, соттардың өкілдің көмегіне ақы төлеу бойынша шығыстарды өтеу мөлшерін азайтуға заңды құқығы болды. Қазіргі уақытта соттар мұндай құқықты ішінара жойды, өйткені қолданыстағы нормативтік қаулыға сәйкес өкілдің көмегіне ақы төлеу бойынша шығындарды азайту құқығы мүліктік емес сипаттағы талаптар бойынша ғана қалды [4].

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес мүліктік сипаттағы талаптар бойынша өкілдің көмегіне ақы төлеу жөніндегі шығыстар, егер пайдасына шешім шығарылған Тарап талап қою талаптарының қанағаттандырылған бөлігінің он пайызынан асатын сомаға өкілдің көмегіне ақы төлеу жөніндегі құжатталған шығыстарды сотқа ұсынған жағдайда ғана азайтылуы мүмкін. Тек осы жағдайда ғана сот мүліктік талап бойынша өкілдік шығыстарды өтеу сомасын талап қоюдың қанағаттандырылған бөлігінің он пайызына дейін азайтуға құқылы.

ҚР АПК-де көзделген талаптың қанағаттандырылған бөлігінің он пайызы шекті болып табылады, егер асып кетсе, сот өкілдің мүліктік талаптар бойынша көмегіне ақы төлеуге арналған шығыстардың мөлшерін азайтуға құқылы; ҚР АПК-ның 113-бабында тек осындай шектеу нақты көрсетілген. Ал егер тараптың іс жүзінде жасаған мұндай шығындары құжатталған болса, онда олар толық көлемде өтелуі тиіс.

Бірқатар дамыған елдерде заң қызметтеріне ешқандай шектеусіз өтеледі, соның нәтижесінде кінәлі тарап сот шығындарын және басқа да сот шығындарын өтей отырып, өзіне ауыртпалық түсірмеу үшін дауды соттан тыс реттеуге мүдделі.

Осылайша, құқықтық көмек үшін төленетін ақы азаматтық-құқықтық қатынастарға қатысушылардың адал ниетіне тікелей әсер етеді және тараптарды дауларды сотқа дейін реттеуге ынталандырады, соның салдарынан соттарға түсетін жүктеме азаяды.

Тәжірибе көрсеткендей, кейбір соттар бұл норманы мүліктік талаптар бойынша кең мағынада қолданып, АПК-нің 113-бабының талаптарын ескермей, ақылға қонымдылық қағидатына негізделіп, шығыстар сомасын азайтады, ал өтелетін сома 10%-дан аспайды. [5].

Нормативтік қаулының жаңа редакциясында мүліктік сипаттағы істер бойынша өкілдің көмегіне ақы төлеу шығыстарының өтеу сомасы ҚР АПК-нің 113-бабында көрсетілген шектерден аспауы тиіс екені анықталған және оның мөлшері тараптардың өтініші немесе соттың шешімі бойынша төмендетілмейді.

Қорыта келе, Қазақстан Республикасындағы сот шығыстарының мәселелерін шешу үшін сот жүйесін тиімді және әділ реттеу қажет. Сот шығыстарының төлену тәртібі мен олардың

есептелу ережелерін қайта қарау, сондай-ақ азаматтар үшін құқықтық көмек алу мүмкіндігін жеңілдету, сот төрелігіне деген сенімді нығайтуға септігін тигізеді. Бұл өз кезегінде азаматтардың құқықтық қорғауға қолжетімділігін арттырып, қоғамдағы құқықтық тәртіптің нығаюына ықпал етеді. Қазақстандағы сот жүйесін жетілдіру арқылы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша мемлекет алға қойған мақсаттарға жету үшін барынша жағдай жасау қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана, 2016. – 572 с
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы 377-V ҚРЗ [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: / <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>
3. Қазақстан Республикасы соттарының азаматтық істер бойынша сот шығыстары туралы заңнаманы қолдануы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 25 желтоқсандағы N 9 Нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401>
4. Конук Валентин Андреевич. Проблемы возмещения представительских расходов по гражданским делам в Республике Казахстан // [Электронный ресурс] URL: <https://online.zakon.kz/lawyer>
5. Возмещение судебных расходов по гражданским делам//<https://askeri.sud.kz/rus/massmedia/vozmeshchenie-sudebnyh-rashodov-po-grazhdanskim-delam>

Аринов Р.Б.

Магистрант 1 курса юридического факультета

(Научный руководитель: Нукушева А.А. к.ю.н., профессор, профессор кафедры гражданского и трудового права, Карагандинский университет им. Е.А. Букетова)

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ УЧАСТИЯ ОБЩЕСТВЕННОСТИ В ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ И КОНТРОЛЕ ЗА ОБРАЩЕНИЕМ С ОТХОДАМИ

Современный мир сталкивается с нарастающим кризисом, вызванным масштабным ростом объемов твердых бытовых отходов (ТБО). В условиях урбанизации, стремительного потребления и расширения промышленного производства отходы стали не только экологической, но и социальной проблемой, требующей необходимость решения. Согласно данным Министерства экологии и природных ресурсов Республики Казахстан, ежегодно в стране образуется порядка 4,1 млн тонн коммунальных отходов, из которых перерабатывается около 24%, а остальная часть отправляется на полигоны [1]. Эти данные свидетельствуют о серьезности проблемы как среди ученых, так и среди широкой общественности. Полигонное захоронение отходов приводит к загрязнению почвы, водных ресурсов и воздуха, оказывая негативное влияние на экосистемы и здоровье населения.

Особую значимость в решении экологических проблем приобретает вовлечение гражданского общества. В своем обращении к народу от 1 сентября 2024 года Президент Казахстана К.-Ж. Токаев [2] отметил необходимость улучшения экологической ситуации в стране, подчеркнув, что стремление к чистоте и порядку должно стать неотъемлемой частью национального характера. Президент акцентировал внимание на том, что одной из ключевых задач государства является защита граждан от негативных экологических факторов, поддержание экологического равновесия, а также создание условий для бережного отношения к окружающей среде.